

ידעוהו לירא אלקים ומאמין בכל דברי התורה, צריך בדיקה אם לא נתערב בו על ידי דברים זרים להתעות בני ישראל, כאשר נתברר אצלי שעשו כן בכמה חבורים. ועוד יותר נתברר זה על פי מכתב כת"י מהראש שבהם אשר התחיל לעורר צרעת הזו בארצות אשכנז בדורות שלפני פנינו ואשר בכבודו נתימרו כולם, הוא במכתבו לאחד מריעיו במדינת פולין יעצו בפירוש על זה להדפיס דברים על שם הקדמונים כרמב"ן וחבריו ויכתוב בהם ככל העולה על רוחו ובוזה יוכל להמשיך לב העם אליו, ולאשר לא עלתה לו לרעו הנזכר עצתו זו, סופו המיר דתו – כן יאבדו כל החפצים להחטיא את הרבים. וכל קובץ וחבור הנדפס ויצא אור על ידי אנשים כאלו צריך חקירה ודרישה הרבה אם לא נמצא בו תערובת זר... (מתוך ספר הזכרונות לר"צ הכהן ב, עמ' 51).

דף יא

מנא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא... אתיא ממכה אביו...' מבואר בסוגיא דרובא דאיתא קמן מפורש בתורה, ורובא דליתא קמן ילפינן ממכה אביו, ודלמא לאו אביו הוא – אלא רוב בעילות אחר הבעל.

בספר שב שמעתתא כתב שרובא דליתא קמן הוא רוב שיש לו סיבה, כגון: מזה שרואים שרוב בהמות כשרות אנו מבינים שיש סיבה לדבר, והסיבה היא שכך ברא הקב"ה והטביע בטבע הבריאה שתהינה הבהמות בריאות, והולכים אחר הסיבה הטבעית, אבל ברובא דאיתא קמן אין שם סיבה טבעית שהבשר שנמצא נפל מאחד מתשע חנויות הכשרות ולא מאחת המוכרת בשר נבילה, שהרי אין סיבה מסוימת שיפול מאחת מתשע, שהרי נפל מחנות אחת, ולכן רובא דאיתא קמן אינו נחשב לודאי אלא נשאר ספק וגזרת הכתוב שהולכין אחר הרוב, אבל רובא דליתא קמן שיש בזה סברה, דינו כוודאי. ולכן ספק ממזר שהתירה תורה, אם יש רוב דאיתא קמן – עדיין ספק הוא, אבל אם יש רובא דליתא, נחשב לודאי ממזר. ונראה לפי זה מה שאמרו רוב בעילות אחר הבעל, אין הכוונה שהאשה נבעלה הרבה בעילות מהבעל ומיעוט בעילות מאחר, ואנו תולים שהוולד בא מרוב בעילות – שזה אינו נידון כרובא דליתא קמן אלא רובא דאיתא קמן, וכמו מצא בשר מושלך בעיר שתשע חנויות מוכרות בשר שחוטא ואחת נבלה, שאין סיבה טבעית שהוולד נוצר ממי שבעל הרבה יותר ממי שבעל מעט, שהרי הולד נוצר מטפה אחת, אלא הכוונה רוב בעילות היינו שבדרך כלל אשה נבעלת על ידי בעלה ולא מאחר, ולזה יש סיבה הן מצד כשרות האשה הן מצד שמצוי אצלה.

ולפי"ז אשה שזינתה תחת בעלה וילדה, שנפסק בשו"ע אה"ע (ד) שהולד כשר משום שרוב בעילות אחר הבעל – שם הוא רובא דאיתא קמן, ואינו 'קהל ודאי' ומן התורה מותר בממזרות (מהגרז"נ גולדברג שליט"א). מסתבר שאף המזנה מקפדת שלא תלד אלא מבעלה, ואפילו פרוצה ביותר, ולפי"ז רוב בעילות הראויות להריון הם מבעל מסבא ולא מצד רוב סטיסטי גרידא. ע"ע בענין זה במש"כ בסיכומים לסוטה כו.

'אתיא משבירת עצם בפסח... וניחוש שמא ניקב קרום של מוח... דלמא דמנח גומרתא עליה וקלי ליה ובדיק ליה.' ואם תאמר מדוע לא אמר לחוש שמא נחתך חוט השדרה, וכי אפשר להניח גומרתא על השדרה. וגם הלא מצוה לצלותו בשלמות, ראשו על כרעיו?
וצריך לומר שאם היה נפסק חוט השדרה, ניכר היה בהילוכו, משא"כ בניקב קרום של מוח. ורק בנפסק באליה שהוא אחר הרגלים, אפילו נפסק שם החוט, אין הרגלים נגררים בהילוכו (מרומי שדה להנצי"ב).

באבני נזר (יו"ד סב, ז) תמה מכאן על מש"כ בדגול מרבבה שהליכה מהוה בדיקה לכך שלא נקרע החוט. ולפי הנ"ל לא קשה, שיש לחלק בין החלק הסמוך לאלה לשאר השדרה ששם אכן מועילה בדיקה. ואדרבה מוכח מהגמרא שהליכה מועילה לבדוק, וכדברי הנצי"ב.

דלמא דמנה גומרתא עליה וקלי ליה ובדיק ליה – ואין לחוש משום הפסד קדשים ע"י השריפה (שאסור מהתורה – כדברי התוס' בפסחים פה), שכיון שאסור לו לאכול עד שיפתח הגולגולת על ידי גומרתא, הרי השריפה נצרכת להכשר האכילה, ואין שייך לאסרה משום הפסד קדשים (עפ"י אבני נזר חו"מ עד).

תוס' ד"ה אתיא. מה שכתבו התוס' שחזקה שלא נתבררה בשעתה אינה חזקה – סברת הדבר כך היא: כיון שחזקה אינה מבררת את האמת, שהרי אין שום טעם מציאותי לומר שכיון שאתמול היה כך לכן מוכח שגם היום כך – ואין החזקה אלא דרך שאמרה תורה כיצד לנהוג כשיש ספק, שלא לשנות מהעבר, ולכן אין חזקה אלא אם בפועל נהגו כך, אבל כל שבשעתה לא ידעו וממילא לא נהגו – אינה חזקה. ועיין ברש"י שכתובות (ע.ה. ד"ה אלא) שהקשה אם כן יתבטלו כל החזקות, שהרי ידוע לפי חכמי המחקר שאדם רואה הדבר זמן קצר לאחר שהדבר נעשה, וא"כ לעולם אין חזקה מבוררת בשעתה, שהרי בשעה שרואה יתכן שכבר עתה אינו כך. ותירץ, שכל שהוא תוך כדי דיבור, נחשב כאילו הוא עכשיו. ולענ"ד נראה שכל שרואים שהוא כעת כך, גם אם האמת שנשתנה בזמן שרואה כבר אינו כך, מ"מ הדין יש לנהוג כאילו הוא כמו שרואה עכשיו. למשל, אדם הרואה אתרוג שהוא נקי ונטלו, קיים המצוה אף אם יצויר שכבר היתה חזוית על האתרוג בשעה שנטל רק שנראית לאחר זמן, מ"מ כיון שלא נראה לעין עדיין האתרוג כשר.

ועיין גובי"ק (חו"מ סימן ד) שחידש שגם חזקה דהשתא אם לא נתבררה בשעתה, כגון שאחר מותו ראינו, אינה נחשבת לחזקה שנאמר שגם קודם היה כך (מהגר"ו גולדברג שליט"א).

כן יש לומר בענין ברכת החמה וכדו', שידוע שעובר זמן רב, הרבה יותר מכדי דיבור, מאז שקרן אור באה מן השמש עד שנראית בארץ, וכשאנו רואים את השמש, אין אנו רואים אותה כפי שהיא עתה אלא כפי שהיתה בעת שיצא ממנה קרן האור, ואעפ"כ נחשב שמברכים בשעת בריאתה. ואולם שם ודאי הכל נקבע לפי ראות עיני האדם, כיון שכל ענינה של ברכה זו היא ברכת ראייה. גם נראה שבזמן בריאת השמש נבראת עמה קרן האור עד לארץ, וכמו שאמרו על שאר מעשי בראשית שנבראו כבר בצביון ובקומתן. הלכך אין הוכחה מזה לשאר הלכות. ואולם מכך שכל המצוות התלויות בזמן נקבעות לפי מראית העין את השקיעה והזריחה וכו', מוכח שמתחשבים בחוש האדם ולא במציאות האמתית של החמה.

(ע"ב) זכי תימא דבדקינן ליה והתנן לא היה מגיע למחצית ההר עד שנעשה אברים אברים. אמנם היה זה מעשה נס, ובימי שמעון הצדיק בלבד, אבל אחר כך היה השעיר בורח למדבר והסרקיים היו אוכלים אותו (כן אמרו בירושלמי יומא ג, ה) – מכל מקום דחייתו לצוק להעשות אברים אברים הוא מן התורה לכתחילה, שנאמר אל ארץ גזרה, ושבת גדול כשנעשה כן (עפ"י רמב"ן).

אתיא ממכה אביו ואמו דאמר רחמנא קטליה, וליחוש דלמא לאו אביו הוא, אלא לאו משום דאמרין זיל בתר רובא ורוב בעילות אחר הבעל. כמו כן מוכח ממה שאמרה תורה לדון על עריות מקורבת אב, ודלמא לאו אביו הוא (רמב"ן). וכן מדיני הכהנים – מדוע אין חוששים שמא אמו או אם אביו זינתה והרי נתחלל זרעה ואינו כהן [ועל כך אין להעמיד בבית האסורים, שהרי החשש הוא על כל הדורות למעלה עד אהרן הכהן] (ע' תורת חיים).

ואם תאמר, נוכיח שהולכים בממון אחר הרוב ממה שאמרה תורה שהמוציא שם רע על אשתו נותן לאביה מאה כסף, ודלמא לאו אביה הוא – יש לומר כיון שהיה מוחזק לנו כאביה לענין שאר הלכות שאינן של ממון, שוב גם לענין ממון נשאר בעינה קביעה זו. רק כשעיקר הדיון מלכתחילה הוא בענין ממון, נחלקו שמה אין הולכים אחר הרוב (כן הוכיח בספר הפלאה ספ"ק דכתובות).

ואם תאמר לפי"ז מהי הוכחת רבנו חיים בתוס' שרובא וחוקה רובא עדיף, ממה שהולכים בפרה אדומה אחר הרוב שאינה טריפה, הגם שע"י כח הרוב הוא מוציא את הטמא מחוקתו – והלא כבר קבענו מתחילה שהפרה כשרה על סמך הרוב בטרם עמדה החוקה מול הרוב, וכשאנו באים לטהר את הטמא באפרה, כבר נקבעה כשרותה על סמך הרוב.

וי"ל כיון שהנפקותא בכשרות הפרה אינו אלא לטהר את הטמאים, הרי מראש כשאנו דנים על הכשר הפרה, נלקחת החוקה בחשבון, משא"כ נידון שיש בו כרגע נפקותא אחרות, אין אנו דנים על ההשתלשלות הממונית העלולה להיות אח"כ.

דף יב

'פסח וקדשים מאי איכא למימר'. לכאורה היה יכול להוכיח ממה שהתירה תורה במפורש לאכול בשר חולין על ידי שחיטה; –

יש מפרשים שודאי מהתורה מותר כי אין רבי מאיר חושש למיעוט מדאוריתא, אך שמא תאמר שלרבי מאיר אסור לאכול בשר מדרבנן מחשש נקב בבית השחיטה – לכך הזכיר פסח וקדשים שאינך יכול להחמיר מלאכלם. אלא מוכח שיש חילוק לרבי מאיר בין 'אפשר' ל'לא אפשר' שבזה לא החמירו חכמים, א"כ אף לדין נחלק בכך מדאוריתא (תוס'. וע"ע בדבריהם בבכורות כ).

ויש מפרשים: שמא לא התירה תורה בשר באכילה אלא לתאבון, ודברה כנגד יצר הרע, שמוטב יאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ולא יאכלו בשר תמותות נבלות [כענין שאמרו ביפת תואר], לפיכך אין לך ללמוד משם, ואולם פסח וקדשים מאי איכא למימר, שאילו היה בדבר שום איסור, לא אמרה תורה להקריב ולאכול לכתחילה (רמב"ן ורשב"א).

ועוד יש מפרשים: אפשר לדחוק ולומר שבשר חולין אינו מותר אלא על ידי שמקלף העור תחילה במקום השחיטה ומוודא שאין הסימנים מנוקבים ואז שוחט, אבל בקדשים אי אפשר לעשות כן, שנעשית בעלת מום (עפ"י תוס' להלן כח: רמב"ן כאן).

ואולם יש מקשים על דברי התוס' וסוברים שקילוף העור אינו מום (ערש"ש כח; חזו"א ג, טז. וכן הביא בספר שלמי שמעון (כח) מספר המכריע שחלק על רבנו תם ונקט שאינו מום).

'אלא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר...' משמע לפי זה שלרבי מאיר צריך לבדוק שמונה עשר טרפות, שהרי אפשר הדבר בחולין. ותימה אם כן מדוע לא נחלקו רבי מאיר ורבנן בזו כשם שנחלקו בקטן וקטנה ובשאר מקומות אם הולכים אחר הרוב אם לאו?

ואפשר שסבר רבי מאיר, כיון שפסח וקדשים אוכל אדם אעפ"י שלא בדיק בי"ח טריפות, גם בחולין אין בודקים בהם, שהתורה סמכה על רוב זה (עפ"י רמב"ן). ויש מי שכתב בדעת רש"י שלר"מ צריך לבדוק י"ח טרפות. ע' בשו"ת אבני נזר יו"ד א, יז בהגהה).

'לכי תיכול עלה כורא דמלחא'. יש מפרשים: כשתאכל הרבה מלח תהא חריף ו'ממולח' (ביטוי זה מופיע בקדושין כט:) ואז תבין ההבדל [וכדברי חוקרים שיסוד המלח אצל האנשים החריפים ובעלי שכל חד,

ג. הכהן יוצא מן הבית לגמרי [ואינו עומד תחת המשקוף] ומסגיר. ולא יתרחק אלא יעמוד בצד המשקוף (ויצא הכהן מן הבית; אל פתח הבית).
הלך לביתו והסגיר, או שעמד בתוך הבית המנוגע והסגיר – הסגרו מוסגר (והסגיר את הבית – מכל מקום).

משמע מדברי התוס' שגם כאשר הכהן אינו יודע בודאות אם יש שם נגע המטמא, כגון שאינו יודע שיעורו, יכול להסגיר ואח"כ יתברר אם הסגרו הסגר אם לאו (וע' חזו"א ריד שצדד לפרש בדרך אחרת מהתוס').

דף יא

יח. מנין שהולכים אחר הרוב?

רוב שישנו לפנינו – 'דאיאת קמן'. כגון רוב סנהדרין, וכן ט' חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת בשר נבלה ונמצא בשר ברחוב – מפורש בכתוב אחרי רבים להטת.
רוב שאינו לפנינו (אלא מוטבע בטבעו של עולם) – הביאו עליו אמוראים עשר ראיות מן הכתובים [וסימן בעלי המימרות: 'זמ"ן שב"ח מכנ"ש']; שלש מהם נדחו בדחיות פרטיות, ועוד דחו בדחיה אחת כללית את כולן;
– מכך שאין מנתחים את ראש העולה (ונתח אתה לנתחיה – ולא נתחיה לנתחים) אלא מקטירים אותה בשלמותו, ואין חוששים שמא ניקב קרום של מוח, מוכח שהולכים אחר הרוב שאינן טרפות (רבי אלעזר).
ודחו, שמא חותך ואינו מבדיל וכך הוא בודק (ואין נקרא 'נתח' אלא בחיתוך מוחלט).
– מכך שאין שוברים עצם הגולגולת של קרבן פסח (ועצם לא תשברו בו) לבדוק שמא ניקב קרום של מוח (מר בריה דרבינא).
ודחו, שמא מניח העצם על הגחלים והיא נשרפת ואז יכול לבדוק.
– מכך שאליית הכבש נקטרת בשלמותה עד מול הכליות (חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה), ואין חוששים שמא נפסק שם חוט השדרה ונטרף (רב נחמן בר יצחק).
ודחו, שמא פותח השדרה לאורכה (מצד החלל, ובגב היא מחוברת. רש"י) ובודק את החוט ואינו חותך לגמרי, ובכלל 'תמימה' היא.
– מכך שאמרה תורה לערוף העגלה ולהשאירה בשלמותה כשהיתה (... העגלה הערופה) ואין לחוש שמא היא טריפה [והרי נאמר בה 'כפרה' כקדשים ומכאן שעגלה טריפה פסולה] (רב ששת בריה דרב אידי).
– מכך שאמרה תורה לשרוף הפרה האדומה בשלמותה כמו שהיתה בשעת שחיטה (ושחט אתה... ושרף את הפרה), ואין לחוש שמא היא טריפה [והלא קראתה תורה 'חטאת'] (רבה בר רב שילא).
מדברי הר"ש (בפרה ד, ג) משמע שמותר לנתח את הפרה לאחר שחיתתה. והקשה במשל"מ מסוגיתנו. [וגם אם כוונת הר"ש לענין דיעבד קשה הלא כל ששינה מדינו צריך לפסול, שהרי כתוב 'חוקה' לעכב]. ויתכן שאין כוונת הגמרא לדרשה גמורה, שאין כאן יתור מלים אלא שרהיטת הכתוב משמע שלא עשה כלום בין שחיטה לשריפה הרי שגם שלימה כשרה. וכן לענין עגלה ערופה, לא יתכן לשון הכתוב אם השלמה פסולה (עפ"י חזו"א פרה ח, ט).
– מכך שמשלחים את השעיר לעזאזל ומתפרק לאברים בלא שיהא אפשר לבדוקו אם לא נטרף, והרי אין הגורל קובע לעזאזל אלא בדבר הראוי לשם (רב אחא בר יעקב).

– ממה שאמרה תורה מכה אביו ואמו יומת, ואין חוששים שמא אינו אביו – מכאן שהולכים אחר רוב בעילות אחר הבעל (רב מרי).

וכן יש ללמוד ממה שדנים בעריות שקורבתם מצד האב (רמב"ן). וכן לכא' יש ללמוד מדיני כהנים, שאין חוששים שמא זינתה אחת מאמותיו והרי נעשה חלל. ע' תו"ח.

– ממה שאמרה תורה שההורג את הנפש נהרג ואין חוששים שמא במקום סייף היה נקב והרי הרג את הטריפה (רב כהנא). וכן מכך שאין חוששים שהרוצח היה טרפה ופטור. רמב"ן.

– ממה שעדים זוממים נהרגים, ואין חוששים שמא העידו להרוג את הטריפה (רבינא). או שמא הם עצמם טרפה. ראשונים.

– ממה שאמרה תורה לשחוט הבהמה ולאכול ואין לחוש שמא במקום נקב שחט (רב אשי).
ו שא לו (רב כהנא / רב שימי) על כולם (רש"י), שמא במקום שלא אפשר לברר אכן סומכים על הרוב, אבל לא במקום שאפשר לברר. וכשם שסובר רבי מאיר לפי האמת, שכל שאפשר לברר אין לסמוך על הרוב [שלכך קטן וקטנה ימתינו ביבום עד שיגדלו ויוברר שאין הקטן סריס ולא הקטנה איילונית].

א. פרש"י לפי המסקנא שזה שהולכים אחר רובא דליתא קמן גם כשאפשר לברר, הלכה למשה מסיני היא. או גם 'אחרי רבים להטות' משמע אף רוב כזה שאינו שונה מרובא דאיתא קמן. הלכך אין צורך לבדוק כל י"ח טריפות, מלבד נקובת הריאה שבודקים כל שאפשר הדבר, משום שריעותא זו מצויה.

ב. גם לרבי מאיר, מדין תורה הולכים אחר הרוב, רק מדרבנן חושש למיעוט. ואולם כשיש חזקה המסייעת למיעוט, אף מדאוריתא חושש (עפ"י תוס' כאן ובבכורות כ וקדושין פ ועוד). וישנה דעה שרבי מאיר חושש למיעוט [כשאפשר] מדין תורה (ע' מרדכי להלן פ"ט תשלז בשם ר"ב; תוס' גדה).

למיעוט דמיעוט אין רבי מאיר חושש (ע"ז לד: ועוד).

ג. יש לשמוע מסוגיתנו שרבי מאיר אינו חושש למיעוט אלא ברובא דליתא קמן [משום שלדבריו אין ללמוד אפשר משאי אפשר], אבל ברובא דאיתא קמן מודה שהולכים אחר הרוב (עפ"י חזו"א טהרות ז, יא). ותמה שם מכח הנחה זו על דברי הר"ש. ולכאורה י"ל לפירוש התוס' לא הביאו מר"מ אלא כדוגמא לחילוק בין אפשר לשאי אפשר, אבל ר"מ עצמו יתכן שמדרבנן מצריך לברר אף ברובא דאיתא קמן בדאפשר).

ד. 'חזקה הבאה מכח רוב'; יש אומרים שמועילה, כגון בהמה שנשחטה ונמצאת טריפה, אנו מחזיקים על סמך הרוב שכשנולדה לא היתה טרפה ודנים מכח זאת חזקה דמעיקרא לומר שנטרפה בסוף חייה, הלכך הגבינות שנעשו מחלבה קודם שמתה – כשרות (עפ"י הרא"ש ועוד). [והרשב"א התיר רק בסוגי טריפה שיכולים לבוא בשעה אחרונה].

ויש סוברים שאין לומר חזקה כגון זו, כיון שלא ידענו ידיעה ודאית ומוחלטת על המצב הראשון (עפ"י תוס' [ואין דין 'רוב' מועיל אלא לענין הכרעת הדין אבל לא להחשב לנו ידיעה. חזו"א יב, א]. ולדעתם הגבינות אסורות אפילו עשויות מכמה בהמות ואחת נמצאת טרפה, ואין מצרפים הרוב לחוות 'ספק ספקא' להתירא. ואולם בסירכות הריאה כתבו התוס' שכשר משום 'ספק ספקא', שמא אינה טריפה כלל).

[ויש דעה המכשירה את החלב מדין 'רוב' ולא מדין 'חזקה'; שכיון שבשעת החליבה הלכנו אחר הרוב וקבענו שאינה טרפה, גם עתה לא ישתנה דין ה'רוב' על אותה שעה, הגם שכעת היא ממיעוט טריפות. חזו"א שם בדעת הר"י].